

Mis on arutlev kirjand?

Gümnaasiumi ja põhikooli vanema astme õpilased kirjutavad arutlevat kirjandit. Arutleva kirjandi eesmärk on arutleda püstitatud probleemi üle (nt Miks Andres ja Pearu tülitsevad?), anda oma kategooriline seisukoht ning seda tõestada. Et kirjand hästi õnnestuks, peab teadma põhilisi struktuurielemente ning kirjutamisega seotud töövõtteid.

Pealkiri

Kirjandi kirjutamisel tuleb lähtuda etteantud teemast. Teemat võib määratleda kui elunähtuste ringi, mis kirjandis käsitlemist leiab.

Kirjandi teemad võivad olla avatud või suletud. **Avatud teemades** saab kirjutaja ainekogu käsitlemiseks vabad käed, autor peab ise määrama lähtekoha, leidma kirjandi probleemi ja peamõtte (“Aeg ja inimene”). **Suletud teemade** puhul on probleem esitatud ühemõttelise väitena (“Kergem on lammutada kui luua”).

Ülesehituselt võib pealkirjad jagada kolme rühma:

1. Pealkirjad, milles on esitatud teksti idee ehk peamõtte (“Ilus ja hirmus on inimene”). **Autori ülesanne on esitatud väidet põhjendada ja leida näiteid.**
2. Pealkirjad, milles on kesksel kohal mõni motiiv või detail (“Ilus õun, uss sees”). **Viimase lahtimõtestamine avab teksti peamõtte.**
3. Pealkirjad, milles on teema või probleem esitatud üldsõnaliselt (“Armastus ja surm E.M.Remarque`i loomingus”). **Autor peab leidma probleemi ja selle lahenduse.**

Et kirjand õnnestuks, peab autor teemat mõistma, oskama seda lahti mõtestada. See on hõlpsam, kui lähtuda nn **tuumsõnadest**. Tuumsõnu võib olla rohkem kui üks. Nende kaudu ongi hea pealkirja enda jaoks selgeks mõelda, ainekogu ja probleemini jõuda (“Ajakirjaniku roll ja vastutus ühiskonnas”, “Kunsti kestvuse saladus”).

Teema valik

Anna endale aru, kas oled võimekas või keskpärane kirjutaja, vastavalt sellele vali endale jõukohane teema. Kui oled tugev analüütik, vali endale kitsas teema ja mine selle käsitlemisel sügavuti. Kui oled tagasihoidlik kirjutaja, vali lai teema, kuid selle käsitlemisel on oht laiali valguda.

Ära vali teemat

- * milles on mõni sõna tundmatu (“Jaani allakäigu **sotsiaalsed** ja **psüühilised** põhjused”), nii võid kergesti teemast mööda kirjutada;
- * mis ahvatleb kirjandusteose sisu ümberjutustamisele (“Raskolnikovi eneseleidmise tee”);
- * mille kohta pole midagi uut ja isikupärast öelda (“Euroopa Liit – poolt ja vastu”).

Vali teema

- * mille ainesse on sul isiklik suhe – varasemad elukogemused ja kokkupuuted vastavate probleemidega;
- * mis on sulle südamelähedane ja mille arendamisel suudad jääda iseendaks ja vältida üldtuntud fraase ja mõttekäike;
- * mille juures on täpselt teada, mida tahad lugejale sisendada ja kuhu kavatsed välja jõuda.

Kirjutamine kui protsess

Kirjutamisprotsess koosneb järgmistest osadest:

1. ainekogumise;
2. ainekogumise piiritlemine;
3. mustandi kirjutamine;
4. teksti viimistlemine;
5. puhtandi kirjutamine.

Ainekogumise. Tsiteerimine ja refereerimine

Kolm peamist ainekogumise allikat on:

1. kirjutaja teadmised, tundmused, kogemused ja fantaasia;
2. kirjallikud allikad (ilukirjandus, teaduskirjandus, teatmeteosed, ajakirjandus);
3. teiste inimeste mõtted, arvamused ja tähelepanekud.

Iga kirjandi kirjutaja on alustades kogunud, et pea on tühi. Sellist seisundit kutsutakse kirjutamiskrambiks. Mõtete püüdmine ja paberile kirjutamine on kirjutamise algus. Kes ei viitsi mõelda, neil jõuavad paberile ainult kulunud käibetõed. Kirjutamise eesmärk on pakkuda lugejale midagi uut ja kui seda ei ole, pole mõtet kirjutama hakatagi.

Vajaliku ainekogumise leidmiseks ja kirjanemiseks on mitmesuguseid võtteid.

* **Loetelud** – 3-5 minuti jooksul kirjutatakse mõttevooluna paberile kõik, mis teema või probleemi kohta meenub, kasutades märksõnu. Mustandi kirjutamisel tuginetakse huvitavamatele märksõnadele.

* **Heuristilised küsimused** – kes?, mida?, kus?, millal?, kuidas?, miks? See meetod aitab jõuda uute mõtete ja ideedeni. Küsimuste vastustest nähtub, kas saadud ainekogumise on liiga ühekülgne ja vajaks uute küsimustega täiendamist või piisab sellest teema lahtikirjutamiseks. Ühe küsimuse vastus võib olla kogu lõigu peamõtteks. Küsimused ja vastused peavad olema korruga vaadeldavad. Jaga paberileht kuueks osaks ja kirjuta küsimus lahtri ülaserava, vastus selle alla.

* **Mandala** – keskse mõtte või idee ümber kogutakse autori vahetute tunnete ja mõtete ajal märksõnadena teemaga seonduvaid nähtusi, probleeme, mõisteid, nimesid jm. Hiljem saadud märksõnad rühmitatakse. Mandala keskse idee või mõtte võib leida valmis märksõnana kirjandi pealkirjast või tuletada ise teemast lähtuvalt, neid võib olla kaks või enam.

* **Mõistekaart** – see on edasiarendatud mandala, kus tekivad märksõnade ahelad, moodustuvad rühmad kindlate tunnuste alusel. Arutluse aluseks võib olla järgmine ahel: teema – alateema – probleem – probleemi sisu – näited – lahendused.

* **Kuubi-meetod** – viis, mis võimaldab analüüsida nähtusi ja neis sisalduvaid probleeme kuuest lähtepunktist:

1. kirjeldamine;
2. võrdlemine;
3. analüüsimine;
4. üldistamine;
5. rakendamine;
6. argumenteerimine.

Seda on lihtne teha kuue märkmepaperi abil. Oluline on, et kogutud mõtted oleks korraga vaadeldavad.

Kirjandite ettevalmistamisel kasuta teadlikult erinevaid võtteid. Lõpuks leiadki selle, mis sinu puhul kõige paremini töötab.

Kui kirjandis tsiteeritakse, refereeritakse teoseid või kellegi poolt öeldut, siis tuleb sellele viidata. Autor peab oma mõtted võrastest lahus hoidma.

Tsitaat on sõnasõnaline väljavõte mingist tekstist, selle algust ja lõppu tähistatakse jutumärkidega. Tsitaadist väljajäetud sõnu tähistatakse mõttepunktidega ja lauseid mõttekriipsudega, mis paigutatakse nurksulgudesse. Tsitaatidega ei tohi liialdada, neid tuleks kasutada siis, kui tahetakse mõnd olulist mõtet esile tõsta või illustreerida. Tsitaat olgu lühike ja täpne.

Refereerimisel tuleb mõtted edasi anda moonutamata ja võimalikult autoripäraselt. Veaks loetakse seda, kui tsitaadid ja refereeringud ületavad mahult kirjandi autori teksti.

Viitamine on kohustuslik nii tsiteerimisel kui refereerimisel. Kirjandis esitatakse viited tavaliselt tsitaadi või refereeringu järel sulgudes. Viites märgitakse bibliograafilised andmed järgmiselt: **Autor, Pealkiri. Ilmumiskoht, ilmumisaasta, viidatav lehekülg**. Nt “Sa oled maailmas, mis mulle ja ka nähtavasti teistele suletud on. Sest me pole piisavalt kompetentsed!” (A.Särg, Sametingel. Lambri Raamat, 2002, lk 84).

Kirjandi ülesehitus

1. Sissejuhatus (umbes 1/6 kirjandi mahust)
2. Teema arendus (umbes 2/3)
3. Lõpetus (umbes 1/6)

Sissejuhatus

Esimene lause on kirjandi kõige üldisema sisuga lause. Sissejuhatus lõpeb probleemi püstitamise (küsilausega või ideelausega).

Ülesehituselt jagunevad sissejuhatused järgmisteks põhitüüpideks:

1. **huvilugu** – esitatakse teemaga, probleemiga seonduv juhtum, milles autor võib olla ise osaline;
2. **probleemi püstitamine** – esitatakse probleemküsimus, paradoks;
3. **mõiste seletamine** – seletatakse pealkirjas kasutatavaid mõisteid, eriti sel juhul, kui need on mitmeti tõlgendatavad;
4. **tsitaat** – tsiteeritakse mõnd suurmeest;
5. **päevateemaline põige** – tuuakse teemaga või probleemiga seostuv päevakajaline näide.

Sissejuhatus peab olema keelelt ja ülesehituselt selge ja lihtne. Tuleb vältida liigseid emotsioone, kujundlikkust, raskepärast. Soovitav on sissejuhatus kirjutada kõige viimasena.

Teksti arendus: lõik

Tavaliselt on sisu- ja vormilõik kattuvad mõisted – väite terviklik käsitlus taandreast taandreani.

Sisulõigul on kaks osa: tuumlause ja seda arendavad tugilaused. **Tuumlause** annab edasi lõigu idee ja teema (väide, lähteolukord). **Tugimõtted** avavad, arendavad ja konkretiseerivad seda (arutlused, põhjendused, näited, tsitaadid). Lõik lõpetatakse lõigu kokkuvõtva tuummõttega (üldistus, süvendav mõte, hinnang). Teksti lõikude tuummõtted moodustavad kirjandi selgroo.

Tuntumad lõigu arendustüübid on:

- * **tervik, selle osad ja detailid**: enne kirjeldatakse tervikut ning seejärel selle osi ja detaile või vastupidi;
- * **väide ja selle analüüs**: väidet analüüsitakse, arutletakse selle olemuse üle;
- * **analoogia**: vaadeldakse sarnast nähtust või probleemi, mille lahendus võimaldab teha üldistusi ka uuritava probleemi, nähtuse kohta;
- * **võrdlus ja vastandus**: nähtusi, probleeme võrreldakse või vastandatakse, et leida nende sarnased või erinevad jooned;
- * **definiitsioon**: mõistet või nähtust defineeritakse, et avada võimalikult täpselt selle sisu;
- * **põhjus ja tagajärg**: arutletakse mingi probleemi olemuse üle, püütakse jõuda selle põhjuste ja tagajärgedeni;
- * **probleem ja lahendus**: esitatakse probleem ning otsitakse või näidatakse selle lahendust.

Lõigu keskmine pikkus on 5-9 lauset. Lühemad lõigud ei pruugi olla arutlevad lõigud, pikemad näitavad mõtete üksteisesse sulamist.

Lõpetus

Lõppsõna eesmärgid on:

1. tuua esile teksti tuum, põhiidee;
2. esitada hinnang;
3. teravdada tähelepanu millegi või kellegi suhtes;
4. võtta kirjutatu kokku.

Ülesehituselt jagunevad lõpetused järgmisteks põhitüüpideks:

1. **huvilugu** – arendatakse sissejuhatuses alustatud lugu lõpuni ja korratakse seda teisest vaatepunktist;
2. **kokkuvõte** – tuuakse oluline lühidalt esile;
3. **hinnang** – esitatakse autori põhjendatud arvamus;
4. **üleskutse** – osutatakse probleemide kestvusele, vajadusele need tulevikus lahendada;
5. **puänt** – esitatakse ootamatu, vaimukas lõpp või fraas.

Hea lõpetus on selge ja täpne. Väldi järgmisi vigu:

- ära jäta lõppu ära, ära lõpeta mitu korda;
- väldi liigtundelisust ja paatost;
- ära venita lõpetust pikaks;
- ära kasuta teksti lõpus uusi argumente;
- ära korda lõpetuses seda, mida oled juba teemaarenduses kirjutanud.

Arutlus

Arutlemine on üks teksti arendustüüpe. **Arutlust** toetavad **kirjeldamine, jutustamine, argumenteerimine, veenmine**.

Arutlemine

Arutlemisel kasutatakse viit põhilist võtet.

1. **Analüüsimine** – analüüs põhineb nähtuste (ideede, probleemide, sündmuste, protsesside) liigendamisel osadeks. Tuuakse välja tervik, selle osad ja nendevahelised suhted. Analüüsiga esitatakse mingi nähtuse või protsessi sisemine ehitus, olemus, mitte selle muljepilt.
2. **Illustreerimine** – näiteid on vaja arutlemisel selleks, et iseloomustada üldist läbi üksiku. Näide peab konkretiseerima väidet või nähtust, mille juurde ta kuulub. Arutluses ei tohi näidetega liialdada, neid peab olema just nii palju, kui läheb vaja probleemi mõistmiseks.

3. **Defineerimine** – definitsiooniga saab avada loogiliselt ja täpselt mõiste sisu. Definitsioon peab alati sisaldama määratlemiseks vajaliku tunnuste hulga ja defineeritavast mõistest laiemat mõistet, mille alla esimene mahuks. Defineerida tuleks mõisteid, mille puhul ollakse kindlad, et lugeja neid ei tunne.

4. **Klassifitseerimine** – põhineb nähtuste jagamisel rühmadesse. Tavaliselt saab nähtusi liigitada mitmelt aluselt: see sõltub kirjutaja eesmärkidest. Lugeja peab alati teadma, millest kirjutaja lähtub.

5. **Võrdlemine** – võrdlus on kõige tavalisem nähtuste avamise võte. See põhineb tundmatu nähtuse avamisel tuntu abil. Võrdlusel on kolm koostisosa:

- võrreldav nähtus, mida tahetakse selgitada;
- tuntud nähtus, mille abil tundmatut nähtust selgitatakse;
- võrdlusalus ehk need omadused, mille alusel võrdlemine toimub.

Võrdlus peab esinema mõlemas võrdluse osapooles, vaid siis on nähtused võrreldavad. Võrdlus võib olla mõne lause või lõigu pikkune või tervet tekst organiseeriv printsiip. Võrdlust saab hõlpsasti ette valmistada Venni diagrammi abil.

Kirjeldamine

Kirjelduse aineks on esemed, olukorrad, nähtused. Kirjelduse osad on dominant ja detailid, järjestus ning vaatepunkt.

Kirjeldustel on arutluses illustreeriv ülesanne ning seetõttu ei tohi nendega liialdada.

Jutustamine

Jutustamise aluseks on konkreetsed sündmused, mis järgnevad üksteisele ajaliselt ja põhjuslikult.

Jutustamise kasutamine arutluses on piiratud – lõigu mahust 1-2 lauset. Sellega saab teksti illustreerida ja elavdada, tuua esile karaktereid, probleeme ja situatsioone. Ei tohi unustada, et lõigus ei tohi domineerida jutustamine, vaid arutlemine (põhjus-tagajärg, võrdlus-vastandus, analüüs jm).

Argumenteerimine

Argumentatsiooni ehk põhjendamise eesmärk on tõestada väite õigsust. Argumentatsioon on suunatud järeldustele.

Argumentatsiooni ülesehituses on kolm osa.

1. **Tees** ehk järeldus on väide, mille autor ütleb olevat tõese, tees sõnastatakse alati täpselt, vajadusel defineeritakse mõisteid. Tees ei tohi käsitluses muutuda.

2. **Argumentid** on andmed või autoriteetide seisukohad, kindlasti tuleb kontrollida andmete usaldusväärsust ja osutada allikale. Autoriteet on oma alal üldsusele tuntud inimene või ka teos, nt kirjandusklassika, entsüklopeedia.

3. **Järeldamine** ehk tõestusviis on väidete ja argumentide loogiline seostamine – üldistamine, deduktsioon (algul esitatakse tõene väide, siis sellega seotud tõene üksikjuht,

järeldus tehakse nende kokkulangevuse põhjal), analoogia (näidatakse, et kaks nähtust on sarnased reas punktides, mida rohkem on kirjutaja leidnud sarnasusi, seda tõsem on järeldus).

Argumenteeriv-arutleva teksti loomine eeldab kirjutajalt järgmisi tegevusi:

- püstita tees;
- defineeri põhimõisteid;
- esita argument ja **seo see teesiga**;
- esita ja kummuta vastuargumendid;
- tee järeldused;
- korda veenvamaid argumente.

Probleemi arutluses on argumenteerimisel keskne koht.

Veenmine

Veenmisel püüab kirjutaja mõjutada lugejate hoiakut, kasutades selleks teadmisi, põhjendamist ja lugejapsühholoogiat. Kirjutaja peamine eesmärk on saada lugeja endaga nõusse, kasutamata selleks ebaausaid võtteid (manipuleerimist).

Veenmisel on kolm põhiviisi:

1. tsiteeritava autori tuntus;
2. lugeja emotsioonide ärakasutamine – tavaliselt rõhutatakse lugeja üldinimlikke soove ja vajadusi näiteks heaolu, armastuse, tõe jne järele;
3. loogiline argumentatsioon – see on veenmise tuum. Veenmisel kehtivad argumenteerimise põhinõuded. Veenmisel on mõjusad uudsed andmed ja isiklike kogemuste rõhutamine.

Veenmisel põhineva arutluse loogika on järgmine:

- loo lugejaga kontakt;
- tõesta, et olukord mingis valdkonnas on halb ning probleemid vajavad lahendusi;
- veena lugejat muutuse vajalikkuses;
- too esile oma ettepanekud;
- näita, et need on elluviidavad;
- esita põhilised väited kokkuvõtvalt.

Veenvus on arutluse hindamise üks põhikriteeriume.

Keelenõuanne

Arutlevas kirjandis kasutatakse **publitsistlikku stiili**, st kirjandi väljendusvahendid jäävad kirjakeele raamidesse. Heaks peetakse stiili, mis on lihtne, täpne, tihe, elav ja ühtne. Lihtsus siinkohal tähendab üldmõistetavust. Sõnavalik ja lausestus on läbi mõeldud. Kirjutaja ei sega põhjendamatult erinevaid sõnakihte (nt kirjakeelt ja slängi

vm), ei kasuta kordusi ega abstraktset sina-isikut, pateetilisi hüüdeid ega retoorilisi küsimusi, teksti ilustamiseks metafoore. Lause- ja mõttepiir on kohakuti – üht mõtet väljendab üks lause, üht mõttearendust lõik.

On äärmiselt oluline järgida õigekeelenorme. Tähtis õppematerjal on seni kirjutatud kirjandid, mida analüüsid selguvadki enda tehtavad tüüpilised vead. Mõnes valdkonnas (kokku – lahkukirjutamine, muutelõpud, tähendus jm) aitab õigekeelsussõnaraamat.

Sõnakasutus

- sõnade *järele*, *järel* ja *järgi*; *peale* ja *pärast*; *õigesti* ja *õieti*; *vahel* ja *vahest* tähendused vaata õigekeelsussõnaraamatust, sealt leiad ka lausenäited;
- ole tähelepanelik sõnade *osa*, *enamik* ja *enamus* kasutamisega. Õige: Osa inimesi mõtlebki nii. Vale: Osad inimesed mõtlevadki nii. Õige: Enamik inimesi otsib sõprust ja armastust. Vale: Enamikud inimesed otsivad sõprust ja armastust. Nendegi sõnade kasutamise kohta leiad näitelauseid õigekeelsussõnaraamatust.

Õigekirjutus

- pööra tähelepanu maastik-, hammas- ja tütar-tüüpi sõnade tugeva ja nõrga astme õigekirjale. Õige: Sõbralikke inimesi leidub kõikjal. Vale: Sõbralikuid inimesi leidub kõikjal. Õige: Imetleme kauneid maastikke. Vale: Imetleme kauneid maastikuid.
- Jälgi sõnade *kontsert* ja *teemant* käänamist. Õige: Saime kokku kontsertidel. Vale: Saime kokku kontserditel.
- Veaohtlikud on sõnad *töötama* ja *taotlema*. Õige: Ta on töötanud sel alal pikki aastaid. Vale: Ta on töödanud sel alal pikki aastaid. Õige: Abi taotletakse viimases hädas. Vale: Abi taodeldakse viimases hädas.
- Jälgi ülivõrde moodustamise reegleid: kunagi ei ole koos kõige- ja i-ülivõrre. Õige: Ta on oma ala parim/ Ta on oma ala kõige parem. Vale: Ta on oma ala kõige parim.

Kokku- ja lahkukirjutamine

- ühend – ja väljendverbide vormid kirjutatakse lahku, välja arvatud teo- ja tegijanimed: *väljaütlemine*, *peamurdmine*. V-, tav- ja nud-, tud- kesksõnad täiendina (missugune?) võib kirjutada kokku või lahku. Ühend- ja väljendverbidest moodustatud käänd- ja mäarsõnad kirjutatakse harilikult kokku: *allakirjutus*, *juuresolek*.
- Võrdle: teisel pool – tagapool, igalt poolt – seestpoolt, osade kaupa – osakaupa, kaks tuhat – musttuhat, veel kord – veelkordne, minu meelest – minutaoline, tol korral – tolaeagne, Anna Karenina taoline – Anna-taoline.

Suur ja väike algustäht

- Jälgi suurt ja väikest algustähte: Eesti valitsus – eesti kirjandus, Võidu park – võidupüha, Teine maailmasõda – maailmasõda, ajaleht Eesti Kirik – romaan “Tõde ja õigus”.

Veaohtlikke interpunktsioonijuhtumeid

- Jälgi koma õiget kasutamist. Nt Särab kui kuld. Särab, kui oleks kuld. Jooksime kuni metsani. Jooksime, kuni jõudsime metsani. Otsustasin, et lähen

haiget sõpra vaatama, ja otsin talle lilled. Otsustasin, et lähen haiget sõpra vaatama ja ostan talle lilled. Vaadates teraselt ettepoole, läks mees edasi. Teraselt ettepoole vaadates läks mees edasi.

- Ole tähelepanelik des-lauselühendi kasutamise: see väljendab samaaegset tegevust. Enamasti kasutatakse kirjandis nud- või tud-lauselühendit. Õige: Tundnud, et teda petetakse, solvus Vanapagan väga. Vale: Tundes, et teda petetakse, solvus Vanapagan väga.

Kirjandikirjutaja meelespea

1. Süvene kirjanditeemadesse, lähtu tuumsõnadest.
2. Vali teema, mille probleemistikuga oled kokku puutunud või mille kohta sul on kõige rohkem teadmisi. Riigieksamil ära kuluta teema valimiseks üle 30 minuti.
3. Mõtle läbi kirjandi idee ja probleemistik. Kogu ainekku, tee selle põhjal kavand mandala vm kujul.
4. Tee teeskava: sõnasta probleem ja väited, mõtle argumentatsioonile.
5. Kirjuta mustandit süvenenult, ära pööra tähelepanu õigekeelsusele, tee seda hiljem. Kui väsid, puhka 5-10 minutit.
6. Kui mustand on valmis, analüüsi seda kriitiliselt järgmistest seisukohtadest:
  - kas kirjand vastab teemale;
  - kas kirjandis on üleliigset, teemaga nõrgalt haakuvat materjali, tühilauseid ja –fraase;
  - kas väljendusviis on lühike, selge ja loogiline;
  - kas sõnavalik ja terminikasutus on õige;
  - kas kirjand on stiililt ühtne;
  - kas kirjand on õigekeelsuselt ja vormistuselt (tsitaadid, viited jm) laitmatu.
7. Kui leiad vigu, tee kõik parandused mustandis.
8. Kontrolli, kas kirjand on tervik, kas liigendamise lõikudeks ning algus ja lõpp vastavad sisu- ja vorminõuetele.
9. Loe kirjand läbi ja jälgi üldmuljet.
10. Ära unusta, et kirjandi viimistlemine ja puhtandi kirjutamine võtavad vähemalt ühe kolmandiku tööle kuluvast ajast.

Valik kirjanditeemasid

1. Vigadest ei õpita
2. Töö tähendab elu
3. Armastus – arm ja vastutus
4. Kellele rajaksin ausamba?
5. Meestegelane eesti kirjanduses
6. Unistused ja tegelikkus eesti kirjanduses
7. Minu lemmiktegelane 20. sajandi kirjanduses
8. Vargamäe kirjanduses ja elus
9. Kuritegu ja karistus

10. Olla raudnael keisririigi ihus (J. Krossi romaani “Keisri hull” põhjal)
11. Inimese elu on ta enese nägu
12. Elu ilu ja valu
13. Meeleheide on halb teekaaslane elus
14. Tõeline armastus võidab kurja (vabalt valitud teoste põhjal)
15. Aja laulud
16. Ühiskond ei salli teisitimõtlejaid
17. Raskolnikov – kurjategija või ...?
18. Kuradi mitu nägu (vabalt valitud teoste põhjal)
19. Suur aeg nõuab suuri inimesi
20. Väärt maa

Arutlev kirjand kui eesti keele riigieksam

Eesti keele kui riigieksami kohta saab materjali eksamikeskuse kodulehelt <http://www.ekk.edu.ee/valdkonnad/uldharidusvalishindamine/riigieksamite-materjalid-2010/eesti-keel>.

Õpilane peab valima ühe teema kümnest ning selle põhjal kirjutama sidusa arutleva teksti, milles kasutab ka kirjanduslikke allikaid (ilukirjandus, õppekirjandus, aimekirjandus, teaduskirjandus, ajakirjandus jm). Õpilane peab suutma analüüsida: esitada väiteid ja vastuväiteid ning neid põhjendada, teha järeldusi. Kirjandi orienteeruv pikkus on 3-4 lehekülge (formaad A4). Kirjandi kirjutamiseks on aega 6 astronoomilist tundi. Õpilane võib kirjutamise ajal kasutada õigekeelsussõnaraamatut. Töö peab olema vormistatud nõuetekohaselt. Õpilane kirjutab mustandi ja puhtandi. Töid hindab riiklik eksamikomisjon.

Teemade rubriigid:

1. Eesti ja eestlased.
2. Eetika, moraal, religioon.
3. Haridus.
4. Inimene ja inimsuhted.
5. Inimene ja ühiskond. Sotsiaalpoliitika, majandus, ajalugu jm.
6. Keskkond ja loodushoid.
7. Kultuur: keel, kirjandus, kujutav kunst, muusika, arhitektuur, teadus jm.
8. Meedia.
9. Rahvusvahelised suhted: ajalugu ja tänapäev.
10. Sport, harrastused, vaba aeg.

Riigieksamikirjandite tüüpilisi õigekirjavigu:

1. põimlause koma väärkasutus;
2. lauselühendi koma väärkasutus;
3. nimisõnade lahkukirjutamine, kui põhisõnaks on nimisõna ning täiendsõna märgib liiki või laadi (nt kirjandustund *pro* kirjandus tund);

4. käändsõna ja omadussõna lahkukirjutamine, kui põhisõnaks on omadussõna (nt inimestevaheline *pro* inimeste vaheline);
5. ühendtegasõnade kokkukirjutamine (nt ta oli seda ette kujutanud *pro* ta oli seda ettekujutanud);
6. muutumatute sõnade lahkukirjutamine, kui on tekkinud mäarsõnaline mõiste (nt allamäge *pro* alla mäge);
7. kaas- või mäarsõna (või mäarsõna tähenduses olev sõna) kokkukirjutamine muude sõnadega (järele laulda *pro* järelelaulda);
8. konsonantühendi puudulik õigekiri (homsest *pro* hommsest);
9. p, t, k sõnatüve b, d, g asemel tuletusliite või muutelõpu ees (nüüdse *pro* nüütse);
10. võõrsõnade vigane õigekiri (korrumpeerunud *pro* korrupeerunud).

Sisu- ja stiilivigu:

1. sissejuhatuse liigne venitatus;
2. arutluse aluseks oleva probleemi või teesi mittepüstitamine;
3. mitmekordne teksti lõpetamine (mitu üksteist hõlmavat lõpetust) või lõpetamata jätmine;
4. oskamatus teemakohaselt ja järjekindlalt arutleda;
5. jutustuse domineerimine arutluse või argumentatsiooni asemel;
6. slängi põhjendamata kasutamine;
7. suulist kõnet iseloomustav üldsõnalisus (nt asi, panema, lööma jt) ja liigne asesõnalisus;
8. rõhusõnadega liialdamine;
9. lentsõnade ja –väljendite põhjendamata kasutamine;
10. sarnaste lausekonstruktsioonide kasutamine (nt lihtlauselisus).

Teemasid harjutamiseks:

„Ajad on teised, inimesed endised.“ (A.H.Tammsaare)

Mitte jõus pole tõde, vaid tões on jõud

Unustatud väärtused

Kunst ühendab inimesi

Noored mitmekultuurilises maailmas

Ajakirjandus – nüüdisaegse elu peegel

Spordis ei ole lihtsaid võite

„Teadmised on vahend, aga mitte eesmärk.“ (L.Tolstoi)

Inimese elu on tema enese nägu

Kõigel siin ilmas on hind

Kasutatud allikad

Eesti keel. Riigieksam 2003. Riigieksam 2004. Tallinn, 2003

Emakeel. Riigieksam 1999. Tallinn, 1999

M.Hennoste, Arukas arutleja. Virgela, 1998

M.Hennoste, Kirjutamise kunst. Kännimees, 2000

M.Hennoste, Täna kirjutame kirjandit. Tallinn, 2009

M.Hage, Tekstiõpetus. Koolibri, 2000

M.Hage, Tekstiõpetus. Ainevihik. Koolibri, 2000

T.Õunapuu, Eksamikirjand kui niidirull. Koolibri, 1998

R.Vääri, Kaunis kirjakeel väljendab eestikeelset mõtlemist. – Õpetajate Leht, 16. aprill 1999

<http://www.ekk.edu.ee/valdkonnad/uldharidusvalishindamine/riigieksamite-materjalid-2010/eesti-keel>

http://www.ekk.edu.ee/vvfiles/0/Eesti_keele_riigieksam_2010_Teemad.pdf

Õppematerjali koostas emakeeleõpetaja Mirja Särg